

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อจะตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงเลือกแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy of Media)
2. แนวคิดของกลุ่มทฤษฎีเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด (Technology Determinism)
3. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วมในสื่อ (Democratic - Participant Media Theory)

แนวคิดของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy of Media)

กลุ่ม Political Economy of Media เป็นกลุ่มที่วิเคราะห์ตามแนวคิดของ Marx กาญจนา แก้วเทพ (2541) อธิบายไว้ว่า มีแนวคิดหลัก (Concept) 3 แนว คือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคม อุตสาหกรรมสื่อมวลชน และเนื้อหา/ผลผลิตของสื่อมวลชนที่กลุ่มนี้สนใจว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ทั้งนี้ กลุ่ม Political Economy of Media ให้ความสนใจในการวิเคราะห์โครงสร้างการเป็นเจ้าของ (Ownership) ระบบการควบคุม และระบบตลาดของสื่อ โดยให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองของสังคม ทั้งจากการดำเนินการของสื่อและธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ระดับเนื้อหา กลุ่ม Political Economy of Media เชื่อว่าส่วนหนึ่งของเนื้อหาจะถูกกำหนดโดยระบบตลาด ผลประโยชน์ของเจ้าของเงินทุนหรือผู้ตัดสินใจระดับนโยบาย และอาจจะเป็นผู้รับสารส่วนหนึ่ง

การวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการของสื่อมวลชนในระบบทุนนิยม กลุ่ม Political Economy of Media ได้ทำนายปรากฏการณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ คือ

- 1) สื่อที่ดำเนินการอิสระจากระบบทุนจะล้มหายไป แต่สื่อที่จะดำเนินการต่อไปได้จะมีอิสระน้อยลง
- 2) จะเกิดการรวมศูนย์ (Concentration) ของตลาดในทุกระดับ

- 3) ผู้ดำเนินการสื่อจะใช้กลยุทธ์การผลิตที่ลดความเสี่ยงและเกิดการลดทุนในสาขาที่ทำกำไรน้อย
- 4) เกิดความไม่สมดุลของเนื้อหาข่าวสารทางการเมือง

กาญจนา แก้วเทพ (2541) อธิบายทัศนะล่าสุดของกลุ่ม Political Economy of Media ว่า ภายใต้สังคมนิยมปัจจุบัน ที่การผลิตมีมากกว่าความต้องการของประชาชน ดังนั้นจึงต้องมีการเร่งทั้งปริมาณและคุณภาพการบริโภคของประชาชน สื่อจึงทำหน้าที่เป็นผู้ผลิต "กลุ่มผู้รับสาร" (audience) ให้กลายเป็น "สินค้า" เพื่อขายให้แก่ธุรกิจโฆษณา

กลุ่ม Political Economy of Media ได้ทำนายแนวโน้มของสื่อมวลชนว่า จะเกิดการรวมศูนย์ของสื่อ โดยอำนาจของการเป็นเจ้าของสื่อ (Ownership) จะอยู่ในมือคนกลุ่มน้อย ส่วนด้านเศรษฐกิจของข่าวสารจะมีความสำคัญมากขึ้นในระดับโลก และบทบาทการควบคุมของรัฐจะน้อยลง

ขวัญเรือน กิติวัฒน์ (2526) ได้กล่าวถึงลักษณะของระบบการดำเนินกิจการวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทยว่า มี 4 ลักษณะ คือ

1. รัฐเป็นเจ้าของและดำเนินการโดยบุคลากรของรัฐ โดยมีรายได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน ไม่มีการขายเวลาหรือโฆษณาเพื่อหารายได้ ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ สถานีวิทยุศึกษา สถานีวิทยุ อ.ส. ฯลฯ
2. รัฐเป็นเจ้าของในฐานะผู้บริหารกิจการและเป็นผู้วางนโยบายหลักสถานี โดยการดำเนินรายการนั้นอนุญาตให้บุคคลภายนอก (ในรูปของบุคคลหรือบริษัท) เข้าซื้อเวลาและหารายได้จากการโฆษณาสินค้าเป็นหลัก
3. รัฐวิสาหกิจเป็นผู้ดำเนินการโดยมีส่วนราชการต่างๆ ถือหุ้นและบริหารงานในรูปคณะกรรมการรัฐวิสาหกิจ ได้แก่ สถานีวิทยุ ท.ท.ท. (ปัจจุบันเป็น สถานีวิทยุฯ อ.ส.ม.ท.) ในสังกัดองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย โดยมีรายได้จากการโฆษณาสินค้า หรือขายเวลา (ทั้งในรูปการเช่าหรือเหมาเวลาทั้งหมด)
4. รัฐหรือรัฐวิสาหกิจทำสัญญาให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนเข้าดำเนินการวิทยุกระจายเสียง ซึ่งสัญญาอาจเป็นรายปี หรือระยะยาวแล้วแต่ข้อตกลง โดยสถานีผู้ให้สัมปทานจะได้รับประโยชน์ที่แน่นอนจำนวนหนึ่งจากบริษัทเอกชนตามระยะเวลาที่ตกลงกันได้ ซึ่งสถานีวิทยุเหล่านี้หารายได้จากการโฆษณาสินค้าหรือขายเวลาให้แก่บุคคลภายนอก

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบของระบบการดำเนินงานกิจการวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทยข้างต้นนี้เป็นกรอบในการพิจารณาลักษณะของระบบวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจะนำแนวคิดของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างของสถานีวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีประเด็นดังนี้

1. โครงสร้างการเป็นเจ้าของ (Ownership)
2. ระบบการควบคุม
3. ระบบตลาดของสื่อ

โดยให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทย ทั้งจากการดำเนินการของสื่อและธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง และมีจุดเน้นสำคัญคือ การที่ผู้รับสารไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการเลย และใช้ทฤษฎีนี้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สิ่งที่จะเกิดขึ้นหลังการปฏิรูปโครงสร้างสื่อมวลชนไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ศ.2540 นี้ว่าจะมีปรากฏการณ์ ดังต่อไปนี้ หรือไม่

1. สื่อที่ดำเนินการอิสระจากระบบทุนจะล้มหายไป แต่สื่อที่จะดำเนินการต่อไปได้จะมีอิสระน้อยลง
2. จะเกิดการรวมศูนย์ (Concentration) ของตลาดในทุกระดับ
3. ผู้ดำเนินการสื่อจะใช้กลยุทธ์การผลิตที่ลดความเสี่ยงและเกิดการลดทุนในสาขาที่ทำกำไรน้อย
4. เกิดความไม่สมดุลของเนื้อหาข่าวสารทางการเมือง

แนวคิดของกลุ่มทฤษฎีเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด (Technology Determinism)

เป็นกลุ่มที่สนใจวิเคราะห์พลังการผลิต (Productive force) ที่เป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร (Communication Technology) โดยมีความเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นสาเหตุหลัก (Prime Mover) ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ส่วนอื่นๆ

McQuail (1994) รวบรวมคุณลักษณะของแนวคิดของกลุ่มทฤษฎีนี้เอาไว้ ดังนี้
เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นพื้นฐานของทุกสังคม

เทคโนโลยีแต่ละชนิดก็เหมาะสมกับรูปแบบโครงสร้างสังคมแต่ละอย่าง
ขั้นตอนการผลิตและการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ
สังคม

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารแต่ละครั้งจะทำให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมตามมาเสมอ

สำหรับแนวคิดของนักทฤษฎีในกลุ่มทฤษฎีเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนดที่จะนำมาใช้เป็น
กรอบในการวิเคราะห์คือ แนวคิดของ McLuhan

แนวคิดของ McLuhan แห่งสำนัก Toronto มีความสนใจและแนวการวิเคราะห์ ดังนี้

เทคโนโลยีการสื่อสารช่วยขยายประสบการณ์ของมนุษย์ให้กว้างขวางออกไป
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสื่อกับประสบการณ์ด้านผัสสะ (Sense) ของมนุษย์มีความ
สัมพันธ์กันอย่างไร

สื่อทุกชนิด (Media) คือ การขยายประสบการณ์ด้านผัสสะของมนุษย์ (Extension of
experience)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำแนวคิดของกลุ่มนี้มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่าปัจจัย
ด้านเทคโนโลยีมีส่วนช่วยขยายประสบการณ์ของมนุษย์ให้กว้างขวางออกไปหรือไม่ และรวมทั้ง
นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นนั้น ได้ใช้ประโยชน์จากการติดตามรายการที่ถ่ายทอดผ่านดาวเทียม
จากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาคเพื่อนำไปปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุท้องถิ่นในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือหรือไม่

**ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วมในสื่อ (Democratic - Participant Media
Theory)**

จุดเน้นที่สำคัญของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วมในสื่อนี้ คือ
การเน้นการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal) มากกว่าการสื่อสารแบบแนวตั้ง (Vertical)
โดยเฉพาะการสื่อสารแบบจากบนลงล่าง

หลักการของทฤษฎีนี้พยายามที่จะต่อต้านปรากฏการณ์ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือ การที่สื่อมี
เอกชนเป็นเจ้าของมีลักษณะผูกขาด (Monopolization) และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทาง

ธุรกิจมากเกินไป (Commercialization) ในอีกด้านหนึ่ง ก็พยายามต่อต้านการใช้อำนาจของข้าราชการแบบรวมศูนย์อำนาจด้วย

จะเน้นจุดเน้นของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วมก็คือ ต้องหันกลับมาหาความต้องการผลประโยชน์และความคาดหวังของกลุ่มผู้รับสารทุกกลุ่ม ทฤษฎีนี้ปฏิเสธการสื่อสารที่เน้นความจำเป็นเรื่องรูปแบบรวมศูนย์ มีราคาแพง ต้องใช้มืออาชีพเท่านั้น เป็นกลางและถูกควบคุมโดยรัฐและการนำเสนอความหลากหลายด้านการสื่อสาร โดยนำเสนอหลักการเรื่องสิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ต้องการ สิทธิที่จะตอบโต้สิทธิที่จะใช้ช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มผลประโยชน์และวัฒนธรรมย่อยต่างๆ การสื่อสารที่มีขนาดเล็ก และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

McQuail (1987) ได้ประมวลหน้าที่สำคัญของสื่อมวลชนตามทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในสื่อไว้ ดังนี้

พลเมืองทุกคนและชนกลุ่มน้อยทุกกลุ่มมีสิทธิที่จะเข้าถึงสื่อมวลชนและมีสิทธิที่จะใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

องค์กรและเนื้อหาของสื่อจะต้องไม่ถูกควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ

สื่อจะต้องมีอยู่เพื่อประชาชนมิใช่เพื่อตัวองค์กรเอง นักวิชาชีพ หรือบรรดาลูกค้า(ภาคธุรกิจ)ของสื่อ

กลุ่ม องค์กร และชุมชนควรจะเป็นเจ้าของสื่อได้ง่าย

สื่อขนาดเล็กที่มีลักษณะ interactive และเปิดโอกาสให้ผู้รับมีส่วนร่วมย่อมดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยนักสื่อมวลชนมืออาชีพ และเป็นสื่อสารแบบทางเดียว

การสื่อสารนั้นมีความสำคัญมากเกินกว่าที่จะปล่อยให้อยู่ในมือของพวกนักวิชาชีพสื่อมวลชนเท่านั้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีนี้มาเป็นกรอบในการวัดความเป็นวิชาชีพของนักจัดรายการวิทยุ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ เรื่อง ปัจจัยเชิงโครงสร้างของสถานีวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุ มี 8 หัวข้อ ดังนี้ คือ

1. งานวิจัยเรื่อง "นักจัดรายการวิทยุกับการเผยแพร่ข้อมูลวิชาการของหน่วยงานราชการ" โดย สุภาณี เวชพงศา (2540) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักจัดรายการวิทยุต่อการเผยแพร่ข้อมูลวิชาการของหน่วยราชการ โดยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศ ผลการศึกษาพบว่า นักจัดรายการวิทยุมีความเห็นว่า บทบาทและหน้าที่สำคัญประการแรกของตนเอง คือ การให้ความบันเทิงแก่สังคม ในส่วนข้อมูลทั่วไปด้านรายการวิทยุที่นักจัดรายการวิทยุดำเนินการ พบว่า ด้านรายการวิทยุที่นักจัดรายการวิทยุดำเนินการ อยู่เป็นรายการเพลงมากเป็นอันดับหนึ่ง คือร้อยละ 77.0 รองลงมา คือ รายการข่าว ร้อยละ 8.5 และรายการสารคดี ร้อยละ 6.3 (จากจำนวน 1,804 รายการ) นอกนั้นเป็นรายการประเภทอื่นๆ เช่น รายการตอบปัญหา ละครวิทยุ หมอลำ หรือประชาสัมพันธ์หน่วยงาน เป็นต้น

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นประเภทของรายการที่นักจัดรายการวิทยุดำเนินการรายการอยู่ทั่วประเทศทุกภูมิภาคในประเทศไทย แม้ผลการศึกษาที่ได้ จะได้มาจากการสัมภาษณ์นักจัดรายการ โดยไม่ได้วิเคราะห์จากรายการออกอากาศอยู่จริง ก็น่าสงสัยว่าเฉพาะวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันกับการค้นพบดังกล่าวหรือไม่ และมีรูปแบบและเนื้อหารายการอย่างไร

2. งานวิจัยเรื่อง "Radio Programming in Thailand : A Study of Four Radio Stations" โดย Ubonrat Siriyuvasak and Jumpol Rodcumdee (1982) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการผลิต เนื้อหารายการ การศึกษาและการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ผู้ผลิตรายการ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการผลิตของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท.) และสถานีวิทยุ รต. มีการบันทึกรายการไว้ล่วงหน้า สถานีวิทยุฯ ท.ท.ท. ออกรายการเพลงเป็นรายการสด ส่วนสถานีวิทยุฯ ป.ต.อ. ออกอากาศทั้งรายการสดและรายการที่บันทึกเทปไว้ ด้านเนื้อหารายการ พบว่า สถานีวิทยุฯ ที่มีลักษณะเป็นธุรกิจ (Commercial) ได้แก่ สถานีวิทยุฯ ท.ท.ท. สถานีวิทยุฯ ป.ต.อ. และสถานีวิทยุฯ รต. มีเนื้อหาความบันเทิง (Entertainment) มากที่สุด คือ ร้อยละ 67.3 ร้อยละ 68.0 และร้อยละ 63.3 ตามลำดับ ใน

ขณะที่สถานีวิทยุ ที่มีลักษณะที่ไม่ทำการค้า (Non-commercial) คือ สวท. มีเนื้อหาข่าว และข้อมูลข่าวสาร (News and information) มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 73.5 ด้านการศึกษา และการฝึกอบรม พบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมเสียงมีสถานภาพทางการศึกษาค่ำที่สุด และไม่เคยผ่านการอบรมด้านการผลิตรายการวิทยุ

การศึกษาคั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเนื้อหารายการวิทยุของสถานีวิทยุ ส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) ผู้วิจัยจึงสงสัยว่าจะมีความแตกต่างของเนื้อหารายการระหว่างสถานีวิทยุ ส่วนกลาง กับสถานีวิทยุท้องถิ่นโดยเฉพาะสถานีวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือไม่ อย่างไร

- งานวิจัยเรื่อง "การสื่อสารและสารสนเทศในสมัยรัชกาลที่ 9 ส่วนวิทยุกระจายเสียง" โดย อุบลวรรณ ปิติพัฒนมะโฆษิต สุทธิ พลพงษ์ และ ไคลทิพย์ จารุภูมิ (2539) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมข้อมูล เรื่องราว และเหตุการณ์ ส่วนต่างๆ ของการสื่อสารแขนงต่างๆ และสารสนเทศที่เกิดขึ้นในช่วง 50 ปี (พ.ศ.2489-2539) ในส่วนที่ 2 เรื่อง วิทยุกระจายเสียง ผู้วิจัยได้แบ่งพัฒนาการของวิทยุกระจายเสียงไทยออกเป็น 4 ยุค โดยภาพรวมพบว่า นโยบายรัฐมีส่วนกำหนดเนื้อหาบ้างในบางช่วง แต่ช่วงหลังความเจริญของโลกในยุคข่าวสาร ธุรกิจและการโฆษณาก่อให้เกิดการแข่งขันแย่งชิงคลื่นและมีการปรับปรุงด้านรูปแบบและเนื้อหา รายการ เพื่อแย่งชิงความนิยม

โดยสรุปจากงานวิจัยชิ้นนี้ เป็นงานวิจัยที่สามารถอ้างอิงได้ชัดเจนว่า เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นปัจจัยที่มากำหนดเนื้อหารายการวิทยุทั้งในอดีตและปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ทำให้ทราบถึงปัจจัยทั้งสองส่วนนี้ที่มากำหนดเนื้อหา อย่างไรก็ตาม ยังมีคำถามว่า ในส่วนของวิทยุท้องถิ่นนั้นจะเป็นเพียงสองปัจจัยนี้เท่านั้นหรือไม่ที่เป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการทั้งหมด

- งานวิจัยเรื่อง "สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย" โดยบุญเลิศ ศุภดิลก (2527) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและวิวัฒนาการของสิทธิการสื่อสารและสำรวจสถานภาพและปัญหาสิทธิการสื่อสารในประเทศไทย รวมทั้งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสิทธิการสื่อสาร โดยแบ่งผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์โครงสร้างสื่อมวลชนและการวิเคราะห์เนื้อหาสื่อมวลชน สำหรับการวิเคราะห์โครงสร้างสื่อมวลชน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการเป็นเจ้าของ ยังอยู่ในวงจำกัดอันได้แก่ หน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่มีฐานะทาง

เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ค่อนข้างสูงในสังคม ซึ่งทำให้เป็นการยากที่ประชาชนทั่วไป จะมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะ “ผู้ส่งข่าวสาร” และดำเนินกิจการได้ ส่วนการวิเคราะห์ เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า สื่อมวลชนดำเนินกิจการในรูปธุรกิจการค้า ที่ต้องอาศัยการ โฆษณาสินค้าเป็นแหล่งรายได้สำคัญเพื่อความอยู่รอดและผลกำไร เนื้อหาส่วนใหญ่ (ยกเว้น วิทยุเครือข่ายกรมประชาสัมพันธ์) มีสัดส่วนรายการธุรกิจสูงมาก ควบคู่กับรายการบันเทิง เพื่อดึงดูดลูกค้าและผู้โฆษณา จะเห็นว่าวิทยุอยู่ใต้อิทธิพลของวงการธุรกิจการค้า และกลุ่มผลประโยชน์ โดยมุ่งเสนอรายการบันเทิงมากกว่าการเสนอข่าวสารและสาระความรู้

งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นในภาพรวมของโครงสร้างการเป็นเจ้าของของสื่อมวลชนอยู่ใน วงจำกัด โดยเฉพาะวิทยุที่เจ้าของคือ ภาครัฐ และมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยกำหนด เนื้อหารายการวิทยุ ซึ่งเป็นการยากที่ประชาชนจะมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในฐานะ “ผู้ส่งข่าว สาร” อย่างไรก็ตามก็มีคำถามว่า ลักษณะโครงสร้างการเป็นเจ้าของและปัจจัยทางเศรษฐกิจ ที่มากำหนดเนื้อหาสำหรับวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน (2542) จะเป็นเช่นนั้นหรือไม่ และสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นเช่นนั้น หรือไม่

5. งานวิจัยเรื่อง “โครงสร้างและการแสดงบทบาทของสถานีวิทยุเอฟ.เอ็ม.92.5 เมกกะเฮิร์ต” โดยไพฑูริย์ หิรัญประดิษฐ์ (2540) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่เป็นปัจจัย เงื่อนไขต่อโครงสร้างของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเอฟ.เอ็ม.92.5 เมกกะเฮิร์ต และเพื่อวิเคราะห์การแสดงออกซึ่งบทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เอฟ.เอ็ม.92.5 เมกกะเฮิร์ต ในฐานะคลื่นข่าวและเพลง ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างด้าน กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของและการควบคุมเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อรายการ โดยเฉพาะรายการ ข่าวที่ไม่มีอิสระในการนำเสนอ เพราะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเจ้าของสื่อคือรัฐ ในขณะที่ รายการเพลงมีอิสระในการจัดรูปแบบและเนื้อหาที่นำเสนอได้มากกว่า เนื่องจากเป็นรายการ บันเทิงจึงไม่มีแรงกดดันทางการเมือง และเพราะเป็นสื่อของรัฐจึงไม่มีแรงกดดันทาง เศรษฐกิจ ส่วนรายการประเภทที่มีการสรุปประเด็นหรือวิเคราะห์สถานการณ์ โดยเฉพาะรายการ ที่เกี่ยวกับการเมืองจะอิสระหรือไม่ขึ้นอยู่กับเสถียรภาพทางอำนาจของรัฐบาล จึงทำให้ การแสดงบทบาทหน้าที่ของสถานีฯแห่งนี้ บางครั้งกลับไปทำหน้าที่สถานีวิทยุแห่งชาติตาม เดิม คือตอบสนองต่อนโยบายรัฐบาล และความต้องการของหน่วยงานราชการ

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างการเป็นเจ้าของ และการควบคุมว่า เป็นปัจจัยสำคัญอันนำไปสู่การกำหนดทิศทางของรายการวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะรายการข่าว แต่ก็เป็นที่อิสระจากการควบคุมของปัจจัยทางเศรษฐกิจของรายการเพลง ทั้งนี้เพราะเป็นสื่อของรัฐ ฉะนั้นจึงทำให้เกิดคำถามว่า รูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุท้องถิ่นจากโครงสร้างการเป็นเจ้าของและการควบคุมเช่นนี้ ในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้นจะมีปัจจัยใดบ้างที่มากำหนดรูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุท้องถิ่น จะต่างกันหรือเหมือนกันกับสถานีวิทยุกระจายเสียงส่วนกลางนี้หรือไม่

6. งานวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการจัดผังรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530-2535" โดยวโรชา สุทธิรักษ์ (2536) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการจัดรายการที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน กรุงเทพฯ ระบบ เอ.เอ็ม. สเตอริโอ และระบบเอฟ.เอ็ม. ในช่วงที่บริษัทเอกชนเช่าเวลาออกอากาศ (พ.ศ.2530-2535) ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการจัดผังรายการทั้ง 2 ระบบ เป็นปัจจัยดำเนินการ ได้แก่ ผู้บริหารสถานี นโยบายของสถานี และปัจจัยด้านธุรกิจและโฆษณา มากกว่าปัจจัยคงที่ ซึ่งได้แก่ ระบบการส่งกระจายเสียง เวลาที่ออกอากาศ กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย และผู้จัดรายการ ด้านการจัดการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการอำนวยการ มีเจ้ากรมการรักษาดินแดนเป็นผู้อำนวยการ โดยตำแหน่ง มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ควบคุมการดำเนินการของสถานีวิทยุ ให้สอดคล้องกับนโยบายของกองทัพบกและรัฐบาล และพิจารณาการทำสัญญากับบริษัทเอกชน มีคณะกรรมการบริหาร โดยมีหัวหน้าสถานี เป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ให้เป็นไปตามนโยบายของคณะกรรมการอำนวยการ และตามระเบียบกฎหมายต่างๆ ที่กำหนดไว้ และมีนโยบาย (ตั้งแต่ปี 2530) ด้านการบริหารสถานี โดยให้บริษัทเอกชนเข้ามาซื้อเวลาไปดำเนินการด้านการจัดรายการ และขายโฆษณา รวมทั้งการจัดผังรายการทั้งหมด เมื่อพิจารณาแยกระบบกระจายเสียงเป็น 2 ระบบ พบว่าระบบ เอฟ.เอ็ม. มีนโยบายที่จะดำเนินการเอง โดยเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในสถานีเป็นข้าราชการทหารของหน่วย และมีเจ้าหน้าที่พลเรือนที่เป็นลูกจ้างชั่วคราว ทั้งเจ้าหน้าที่ธุรการ เจ้าหน้าที่ผู้ประกาศ และเจ้าหน้าที่ควบคุมเสียง ด้านรายการบริษัทที่เช่าซื้อเวลา จะเป็นผู้บรรยายรายการและโฆษณา ทั้งหมด รวมทั้งจัดทำผังรายการเสนอนายสถานีเพื่อขออนุมัติออกอากาศตามระเบียบที่วางไว้ ส่วนระบบ เอ.เอ็ม. สเตอริโอ มีนโยบายให้บริษัทเค.ซี.เอส.แอดเวอร์ไทซิง จำกัด ผู้เช่าซื้อเวลา จัดเจ้าหน้าที่ของบริษัทมาจำนวนหนึ่ง เพื่อปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการทหารของหน่วย โดยเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการทหารจะเป็นผู้ควบคุมกำกับดูแลการปฏิบัติ

งานให้เป็นไปตามนโยบาย และประสานงานกับบริษัทด้านการบรรจุรายการและโฆษณาสินค้า ในการจัดผังรายการประจำวัน เพื่อเสนอต่ออนาถสถานีเพื่อขออนุมัติจากผู้อำนวยการสถานี ซึ่ง หัวหน้าฝ่ายรายการในส่วนของบริษัทจะได้รับมอบอำนาจจากบริษัทให้กำกับดูแลผลประโยชน์ของบริษัทในทุกๆด้าน ทั้งการบรรจุรายการ การรับโฆษณา การเงิน ประสานการส่งค่าเช่าเวลา เบี้ยเลี้ยงเจ้าหน้าที่ทหาร ค่าน้ำประปา ไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ และอื่นๆ ทั้งนี้นายสถานีมีหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ควบคุมการออกอากาศให้เป็นไปตามกำหนดไว้ และควบคุมด้านนโยบายของทางราชการเท่านั้น ไม่มีสิทธิ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับด้านรายการ การจัดผังรายการ รวมทั้ง ด้านธุรกิจของบริษัทแต่อย่างใด และพบว่า มีสัญญาซื้อขายเวลา ปีต่อปี และบริษัทเค.ซี.เอส.ฯ สามารถต่อสัญญาได้ทุกปี นับตั้งแต่ปี 2530 ทั้งระบบ เอ.เอ็ม.สเตอริโอ กรุงเทพฯ ระบบ เอ.เอ็ม.เชียงใหม่ ระบบ เอ.เอ็ม.ขอนแก่น และระบบ เอฟ.เอ็ม.เชียงใหม่ มาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องจากระบบอุปถัมภ์เกื้อกูล และการกล้าได้กล้าเสียของบริษัทฯ ส่วนรายได้ สถานีและหน่วยงานมีรายได้ประจำแน่นอนตายตัว ส่วนบริษัทมีรายได้จากการโฆษณาสินค้า

จากงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึง การบริหารจัดการ การควบคุม การเลือกผู้รับสัมปทานอายุสัญญา และแหล่งรายได้ของสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน กรุงเทพฯ พ.ศ.2530-2535 ทำให้สงสัยว่าสถานีวิทยุ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะสถานีวิทยุ กรมการรักษาดินแดน ขอนแก่น จะมีการบริหารจัดการ การควบคุม การเลือกผู้รับสัมปทานอายุสัญญา และแหล่งรายได้ เช่นเดียวกับสถานีวิทยุ กรมการรักษาดินแดน กรุงเทพฯ หรือ ไม่อย่างไร

7. งานวิจัยเรื่อง "ธุรกิจโฆษณาทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ศึกษาเฉพาะกรณีสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 015 เชียงราย" โดยศรีวิวัฒนา ปัญญาสา (2535) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าใจลักษณะและวิธีการซื้อ-ขายเวลาเพื่อการโฆษณาของสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 015 เชียงใหม่ เพื่อทราบถึงวิธีการหากำไรของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในธุรกิจโฆษณา และเพื่อนำเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขของธุรกิจโฆษณาทางสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 015 เชียงราย ผลการวิจัยพบว่า สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศเชียงใหม่มีลักษณะการดำเนินงานโดยรัฐ ได้แก่กองทัพอากาศ โดยมีรายได้จากการให้สัมปทานเวลาโฆษณา และกองทัพอากาศดำเนินงานด้านต่างๆของสถานีฯ เอง ซึ่งโฆษณามี 2 ลักษณะ คือ โฆษณาในรายการและนอกรายการ และที่ผ่านมาสถานีฯ ขายเวลาส่งผ่านคนกลาง คือ ผู้ลงทุน (เป็นข้าราชการทหารอากาศ ที่เข้ามาลงทุนในรูปแบบบริษัท

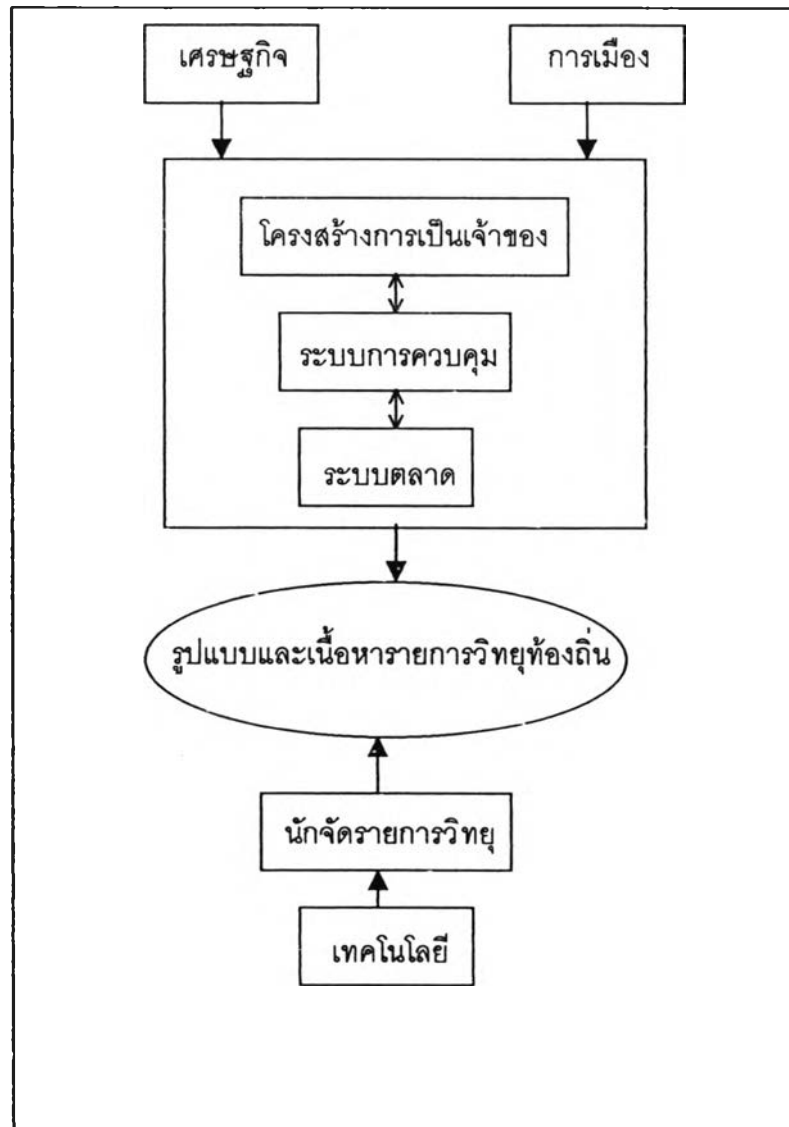
เอกชน) และผู้ประมุข และคนกลางค้าส่งผ่านผู้จัดจำหน่ายอันได้แก่ นายหน้ารายใหญ่ และรายย่อยและค้าปลีกโดยตรงถึงผู้ทำการโฆษณา ลำดับต่อมาผู้จัดจำหน่ายค้าส่งผ่านผู้ค้าปลีกรายย่อยคือนายหน้ารายย่อย คือนักจัดรายการ และค้าปลีกโดยตรง ส่วนนักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นนั้น จะขายเวลาในรายการเป็นลักษณะสล็อตแทรกขายตรงถึงผู้ทำการโฆษณา โดยที่นายหน้าและนักจัดรายการที่เป็นทหารทั้งข้าราชการและลูกจ้างจะได้สิทธิ์หรือมีโอกาสก่อนผู้อื่นเสมอ ด้านกำไรเกิดจากการกำหนดราคาให้สูงกว่าราคาทุนตามคุณค่าที่เพิ่มจากสินค้า ด้านปัญหาและแนวทางแก้ไขมี 2 ประการ คือ ปัญหาการตัดราคา ซึ่งควรมีการเจรจากันเพื่อกำหนดราคามาตรฐานและเพิ่มคุณค่าสินค้าให้เหมาะกับราคา ปัญหาที่สองคือ การเป็นเจ้าของคลื่น ซึ่งรัฐใช้ความเป็นเจ้าของสร้างรายได้โดยผ่านคนกลาง คือ เอกชน และนำรายได้ไปดำเนินการและสนับสนุนหน่วยงานชั้นตรงอื่นๆ ซึ่งควรเปิดโอกาสให้เอกชนเป็นเจ้าของคลื่นเพื่อการแข่งขันที่เสรี

จากงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นการเป็นเจ้าของ แหล่งรายได้ การดำเนินงานและระบบธุรกิจโฆษณาของสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 015 เชียงราย ทำให้สงสัยว่าสถานีวิทยุกระจายเสียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงที่สังกัดกองทัพอากาศจะมีลักษณะดังกล่าว หรือไม่ และอย่างไร

8. งานวิจัยเรื่อง "บทบาทของการสื่อสารผ่านดาวเทียม ในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุ ในระหว่างปี 2536-2537" โดยพงศ์อมร สุขสมจิตร (2539) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาที่ปรากฏในรายการวิทยุผ่านดาวเทียม และเพื่อวิเคราะห์บทบาทของดาวเทียมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุ รายการเรดิโอโหวต แชนแนลไลท์ และรายการ สไมล์เรดิโอ เน็ทเวิร์ค ผลการวิจัยพบว่าในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการถ่ายทอดวิทยุผ่านดาวเทียมจากกรุงเทพมหานครไปยังสถานีเครือข่ายภูมิภาคนั้น มีฐานะเป็นผู้ถ่ายทอดข่าวสาร ไม่มีบทบาทต่อการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา รายการแต่อย่างใด แต่รูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุถูกกำหนดโดยองค์กรผู้ผลิตรายการ เพื่อใช้เป็นช่องทางในการถ่ายทอดเนื้อหาทางธุรกิจ โดยมีรูปแบบการจัดรายการแบบฟอร์มเมท สเตชัน (Format station) และเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในรายการ (Open Line) และโหวต (Vote) ด้านเนื้อหา เน้นเพลง ข่าวสารวงการบันเทิง และโฆษณา

จากงานวิจัยชิ้นนี้ แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีโดยเฉพาะดาวเทียมไม่มีบทบาทในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา รายการวิทยุที่ถ่ายทอดผ่านดาวเทียมจากกรุงเทพมหานคร

สู่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ แต่สำหรับสถานีวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อนักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นมีโอกาสได้ฟังรายการวิทยุจากส่วนกลางผ่านเทคโนโลยีนี้จะมีส่วนทำให้นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นมีประสบการณ์มากขึ้น และนำประสบการณ์นี้ปรับปรุงรายการของตนหรือไม่

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบของการวิเคราะห์